

Politikai belharcok Báthori Zsigmond fejedelemségének idején (1588-1594)

Jelige: „ius Ligatum”

Szekció: Történelemtudomány

BEVEZETÉS.....	2
A NAGYKORÚSÍTOTT BÁTHORI ZSIGMOND FEJEDELEM ELSŐ ÉVEI – AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS IDŐSZAKA (1589-1592).....	5
HATALMI VETÉLKEDÉS AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGBEN (1592-1594)	12
ÖSSZEGZÉS	30
FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK.....	31

Bevezetés

Azért választottam tudományos diákköri dolgozatom témájának az 1588-1594 közötti erdélyi politikai küzdelmeket és viszonyokat, mert ez a téma a mai napig nem kellően kutatott a magyar történetírásban.

Szűkítve a fent megadott témát, a dolgozat Báthori Zsigmond fejedelemmé választásától vizsgálja azokat a politikai lépéseket, amelyek a 15 éves háborúba¹ sodorták az Erdélyi Fejedelemséget, számba veszi az 1594-re kialakuló, politikai pártok keletkezésének okait. Ezek között a választóvonal az volt, hogy Erdély csatlakozzon-e a Szent Ligához a törökök elleni háborúba, vagy inkább próbáljon semleges maradni.

A dolgozat célja, hogy a korszakra vonatkozó, eddig hasznosított források értékelésével és újabbak felhasználásával kiegészíthessük eddigi ismereteinket.² A közelmúlt történetkutatásából mindenképp utalnunk kell azokra a tanulmányokra, amelyek és bővítették eddigi tudásunkat az Erdélyi Fejedelemség idevonatkozó történetéből. Az egyik a Báthori István-kori erdélyi belpolitikával,³ a másik pedig, amelyik először érintette az 1594-es eseményeket, a háború- és békepárt közötti konfliktussal, majd a békepárti ellenzék lefejezésével foglalkozik.⁴ Horn Ildikó Századokban megjelent, erdélyi kormányzattörténettel foglalkozó cikke a dolgozati téma előzményének tekinthető Hármastanáccsal foglalkozott, így a dolgozat erre a témára külön már nem tér ki.

Fontos ismeretekkel gazdagodott a dolgozat Horn Ildikó Báthori Andrásról szóló monográfiájának két fejezetéből,⁵ illetve Erdősi Péter két tanulmányából is.⁶

A tizenötéves háború esemény- és hadtörténetét többen is feldolgozták,⁷ de inkább a hadtörténetre, és azon belül is a magyarországi hadszíntérre és eseményekre koncentráltak. A

¹ A német szakirodalom ezt a nemzetközi konfliktust hosszú háborúnak nevezi.

² Archivum Jana Zamoyskiego. Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego. Tom IV. 1585-1588. Wyd. Kazimierz Lepszy. Kraków, 1948.

³ Horn Ildikó: Az erdélyi hármastanács kormányzata (1583-1585). Századok, 2006/4. 883-924.

⁴ Nagy László: Erdély és a tizenötéves háború, Századok 1982/4. 639-688.

⁵ Horn Ildikó: Báthory András. Budapest, 2002. (A Báthoryak Erdélye: 120-139.; Báthoryak egymás ellen: 155-187.)

⁶ Erdősi Péter: Fejedelem, udvar és jezsuiták az 1588-as medgyesi országgyűlésen. Jelenkor, 2001. 573-85.; Erdősi Péter: A politikai színlelés funkciói és megítélése Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában. Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk.: G. Etényi Nóra-Horn Ildikó. Budapest, 2010. 77-108.

⁷ Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenötéves háború. Szeged, 2000.; Bagi Zoltán Péter: A császári-királyi mezei hadsereg tizenötéves háborúban – Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek Budapest, 2011.; Tarján M. Tamás: 1596. október 26. A mezőkeresztesi csata (Rubicon-online). <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1596-oktober-26-a-mezokeresztesi-csata> (letöltési ideje: 2012-10-28.); Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-17. században.

fejedelemségi Erdélyt illetően ez általában leszűkül egy-egy személy, politikus, hadvezér vizsgálatára,⁸ de a Fejedelemség belüli politikai erőviszonyokra, kapcsolatrendszerekre, vagy éppen a Habsburgokkal és azok kinevezett helytartóival fenntartott kapcsolatokra kevés figyelmet szentelt a magyar historiográfia. Ennek ellenére megemlítenék két olyan kutatót, akiknek a munkássága megkerülhetetlen Erdély fejedelemségi történetének a megismeréséhez. Veress Endre⁹ forrásközlései és tanulmányai megkerülhetetlenek, hozzá hasonlóan sokat tett az Erdélyi Fejedelemség megismertetéséért Szádeczky-Kardoss Lajos¹⁰ is, bár munkái ma már túlságosan stilizáltak és elbeszélő jellegűnek hatnak.

Az szakirodalom áttekintése után nem tekinthetünk el azoktól az elbeszélő forrásoktól, amelyek képet adnak a korabeli évekről, és értékes mondanivalójukkal bemutatják a két évtized legfontosabb történéseit. Ezeknek a forrásoknak a zöme Millennium idején jelent meg. Ezek közül elsőként sokoldalú tevékenysége miatt Szilágyi Sándort¹¹ kell kiemelni. A dolgozat szempontjából az egyik legfontosabb és nélkülözhetetlen forrásközlő munkája az Erdélyi Országgyűlési Emlékek XXI. kötetben.¹² Ebben a munkában a szerkesztő összeválogatta és közzétette az erdélyi országgyűlések végzéseit, illetve levélváltásokat, jelentéseket, naplórészleteket.

(Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és "életrajzi lexikonból"). Történelmi Szemle, 1997. 257-288.; Gömöry Gusztáv: A sziszeki csata 1593-ban. Hadtörténelmi Közlemények, 1894. 613-634.; Jedlicska Pál: Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához - 1552-1600. Eger, 1897.

⁸ Szekeres Lukács Sándor: Székely Mózes Erdély székely fejedelme, Székelyudvarhely, 2007.; Károlyi Árpád: Illésházy István hűtlenségi pöre. Budapest, 1883.; Károlyi Árpád: Bocskay és a bécsi béke: Bocskay István fejedelemre és korára vonatkozó egykorú emlékek. Budapest, 1907.

⁹ Veress Endre (Békés, 1868. február 15. – Pécs, 1953. november 24.): történetható, tanár. Bukarestben nevelkedett, egyetemi tanulmányait 1891-től Kolozsvárott végezte. 1893-ban a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia helyettes tanára lett. 1894-1897-ig Bécsben az Institut für Österreichische Geschichtsforschung oklevéltani osztályán ösztöndíjas volt. Hazatérve Déván tanított. Erdély 16-17. századi történetét kutatta, forráskiadványai nélkülözhetetlenek Erdély történetének a kutatásához. <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/v/v29595.htm> alapján (letöltési ideje: 2012-02-25)

¹⁰ Szádeczky-Kardoss Lajos (Pusztafalu, 1859. április 5. – Budapest, 1935. december 29.): történész, egyetemi tanár, az MTA tagja 1888-tól, 1882-től 1891-ig a budapesti Egyetemi Könyvtár tisztviselője. 1883-tól a budapesti egyetem tanára. 1891-től a kolozsvári, 1919-től a szegedi egyetem magyar-történelem tanára. 1920-22-ben nemzetgyűlési képviselő. Román, lengyel levéltárakban, Törökországban kutatott, 1895-ben Zichy-féle kaukázusi expedícióban vett részt, annak naplóját is megírta. Nagyszámú, főleg a 16-17. századi Erdély történelmével foglalkozó munkája jelent meg. Egyik legismertebb munkája az 1927-ben megjelent „A székely nemzet története és alkotmánya”. <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/sz/sz25475.htm> alapján (letöltési ideje: 2012-02-25)

¹¹ Szilágyi Sándor (Kolozsvár, 1827. augusztus 30. – Budapest, 1899. január 12.): történész, az MTA tagja. 1878-tól a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója. 1850-es években az 1848-as forradalom és szabadságharc történetéről írt, maga is részt vett benne, ezeket a műveit álneven és emigrációban írta. Később inkább Erdély kora újkori történetét kutatta, nagyon sok 16-17. századi forrást tett közzé. 1875-ben a Századok főszerkesztője lett, és az ő nevéhez kötődik a forrásközlő folyóirat, a Történeti Tár (1878) megindítása is. Szintén Szilágyi nevéhez fűződik a Magyar Történelmi Életrajzok-sorozat is (1885). <http://mek.niif.hu/03600/03630/html/sz/sz26656.htm> alapján (letöltési ideje: 2012-02-25)

¹² Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek, 1540–1699. I–XXI. kötet. Budapest, 1875–1898. A dolgozatban ezek közül a következők kerültek felhasználásra: Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek, 1540–1699. II–III. kötet. Budapest, 1876–1877.

Fontos információkat tartalmaz még a szász lelkészek leírásaiból született, Joseph Trausch által összegyűjtött és gondozott munka is.¹³ Nem szabad megfeledkezni Bethlen Farkas históriájáról sem, habár nem kortárs történetíróról beszélünk.¹⁴ Forrásértéke miatt lényeges még Kövári László Erdély történelme is.¹⁵ Megjelent egy több kötetből álló forrásközlés is, amely erdélyi emlékirók munkáiból nyújt válogatást.¹⁶

¹³ Chronicon Fuchsio – Lupino – Oltardinum sive Annales Hungarici et Transsylvanici, opera et studio...edit Josephus Trausch Pars I. Corone, 1847.

¹⁴ Bethlen Farkas: Erdély története III-IV. kötet. Budapest, 2004-2005. (a dolgozatban ugyanakkor az eredeti, latin nyelvű köteteket használtuk a dolgozat historiográfiai színesítése miatt)

¹⁵ Kövári László: Erdély történelme IV. kötet. Pest, 1863.

¹⁶ Erdély öröksége I-X. Főszerk.: Makkai László. Budapest, 1941.

A nagykorúsított Báthori Zsigmond fejedelem első évei – az együttműködés időszaka (1589-1592)

Mielőtt a fejezet címében szereplő időszak kifejtésére sor kerülne, érdemes röviden áttekinteni a történeti előzményeket. Báthori István lengyel királynak nem születtek gyermekei, ezért a fiatalon elhalálozott testvérének, Kristófnak (Griseldis és Zsigmond) és Andrásnak a gyermekeit (István,¹⁷ Boldizsár,¹⁸ András¹⁹) sajátjaiként nevelte. Fontosnak tartotta a négy Báthori-fiú neveltetését, és biztosítani szerette volna a jövőjüket és az egzisztenciájukat. Boldizsárt lengyel királynak szerette volna megválasztatni; hasonló unokaöccsét, Istvánt katonai pályára küldte; Andrásnak egyházi karriert szánt (elérte, 1584-ben hogy kinevezzék a Rzeczpospolita egyik leggazdagabb püspökségének, a warmiainak az élére); Zsigmondra az Erdélyi Fejedelemséget hagyta. Mindezt azért tervezte így, hogy az unokatestvérek semmiképp se keveredjenek egymással konfliktusba, ne keresztezzék egymás útjait. Fontosnak tartotta, hogy jó Báthori névhez méltóan a katolikus hit védelmezői legyenek, ezért a jezsuitákkal taníttatta őket. Báthori Zsigmond tanításáért Leleszi János felelt.²⁰

A halála után ugyanakkor nem az általa elképzelt úton haladt a Báthori-fiúk karrierje. Jan Zamoyski lengyel kancellár, Báthori jobbkeze, ugyanis nem támogatta, hogy egy újabb Báthorit válasszanak a Lengyel-Litván Nemesi Köztársaság élére. Uralkodása végére Báthori István elvesztette a lengyel szlachta (köznemesség) támogatását például a központi hatalmat erősítő lépései vagy éppen a Zborowski-ügy miatt. A Zborowskiak – akik 1575-ben elsőként sorakoztak fel Báthori megválasztása mögött – az 1580-as évekre szembekerültek a királlyal,

¹⁷ Báthori István (1553-1601): Báthori András szatmári, Báthori István és Báthori Kristóf bátyjának a legidősebb fia, aki az 1588-as években tért vissza. Betöltötte a váradi kapitányságot, krasznai főispán volt, majd az 1594-es leszámolások után végleg a Rzeczpospolitában telepedett le. Az ő fia Báthori Gábor, későbbi erdélyi fejedelem. Báthori István király el akarta jegyeztetni Vasa Zsigmond lányával, végül 1580-ban Bebek Zsuzsannával keltek egybe. Visszatérése után egy évvel, Bebek Zsuzsanna meghalt, András öccse közbenjárására Zofia Kostkát, a pomorzei vajda lányát vette feleségül (1596), akitől fia született. 1601-es halálát követően Gábort és Annát csendi Báthori István nevelte fel. [http://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Batory_\(1553-1601\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Batory_(1553-1601)) (letöltési idő: 2012-12-21)

¹⁸ Báthori Boldizsár (1555-1594): Báthori András középső fia, aki szintén a krakkói udvarban nevelkedett, és nagyon tehetségesnek mutatkozott a hadviselésben. 1588-ban visszatért Erdélybe, ahol fejedelmi tanácsos lett unokaöccse mellett. 1592-ben elvette Kendi Sándor lányát. 1594-ben Szamosújváron a fejedelem parancsára megfojtatták. A Lugossy-kódexben fennmaradt egy hiányosan fennmaradt verse. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html> (letöltési idő: 2012-12-21)

¹⁹ Báthori András (1563-1599): Báthori András legkisebb fia, aki testvéreivel együtt Krakkóban nevelkedett. Nagybátyja, Báthori István lengyel király egyházi pályára szánta, így kinevezte a leggazdagabb lengyel püspökség, a warmiai élére (1584). 1594-ben a Zsigmond-ellenes mozgalom tagjaként, sőt összeesküvőként tekintettek rá. 1599 tavaszán, bátyja kérésére visszatért Gyulafehérvárra átvenni a fejedelmi címet. Nagyon tehetséges politikus és államférfi, de Erdély kiugrását a háborúból Vitéz Mihály támadása miatt nem tudta véghez vinni, a schellenbergi csata után, menekülés közben a székelyek agyonverték. http://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Batory (letöltési idő: 2012-12-21)

²⁰ Bíró Vencel: Báthory István fejedelem. Kolozsvár, 1935. 22.

aki rettenetes bosszút állt a családon, az egyik Zborowskit, név szerint Samuelt, kivégeztetett.²¹ A nemesség ezen az akción szörnyen felháborodott, a „nemesi aranszabadság” megsértésének és megcsúfolásának érezték, amiben maga a kancellár is kompromittálódott. Ezek után nem igen állhatott ki Zamoyski egy Báthori mellett. 1587. május másodikán azt írja Mikołaj Krzysztof Radziwiłł trocki vajdának,²² hogy sem Boldizsárnak, sem pedig Andrásnak nincs esélye a koronára, amúgy is a török „nemzeti” (lengyel) királyt akar.²³ Miután így szertefoszlottak a remények a királyválasztáson történő győzelemről, Báthori Boldizsár úgy döntött, hogy hazatér.

Báthori István király-fejedeleme halála után az Erdélyi Fejedelemségben is felgyorsultak az események. Erdélyt 1585-től Ghiczi János,²⁴ aki addig váradi főkapitány volt, akit katonai tapasztalata és Báthori István feltétlen támogatása predesztinálta a kormányzói hivatalra. Ghiczi engedelmesen végrehajtotta a fejedelem (vagyis a lengyel kancellária) kéréseit, majd 1586 után a Báthori család tagjaival harcolva irányította a Fejedelemség politikai életét.

1589-re három politikai csoport körvonalazódott. Az egyiket a Báthori család vezette. Miután véglegesen bebizonyosodott, hogy a Báthoriaknak nincs számottevő esélyük a lengyel trón megszerzésére, Báthori Boldizsár és Báthori István vezetésével az eddig a Rzeczpospolitában lévő erdélyiek elkezdtek visszaszivárogni az Erdélyi Fejedelemségbe. Báthori András bíboros először 1589-ben tért vissza nagyszámú és jeles kísérettel, aki kérte az unokatestvér-fejedelemtől, hogy a nagybátyjától kapott birtokokba iktassák be. Ezt Zsigmond készséggel megtette, így a bíbornok részesedést kapott például Beszterceből, de Somlyót is ő kapta meg.²⁵ 1589 karácsonyán „a Nagyságos Báthori Boldizsár úr sok kincessel érkezett Lengyelországból, és a fogarasi birtokon telepedett le, ahonnan a kegyes atyákat elűzték...”²⁶ A korabeli krónika szerint Boldizsár nagyon jól érezte magát Fogarason, amelyet Báthori

²¹ Norman Davies: Lengyelország története. Budapest, 2006. 342.

²² Mikołaj Krzysztof Radziwiłł (1549-1616) wiłnoí és trocki várnagy, Litvánia főhetmanja 1579-1586 között, a litván országgyűlés elnöke, Szawle sztarosztája.

²³ Jan Zamoyski levele Mikołaj Krzysztof Radziwiłłnek (1587. május 2.). Archivum Jana Zamoyskiego. Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego. Tom IV. 1585-1588. Wydal: Kazimierz Lepszy. Kraków, 1948. 115-117.

²⁴ Ghiczi János (1529-1589): Veszprém megyei nemesi családból származott, testvéreinek és rokonaihoz hasonlóan János is kiváló katona volt. Pályafutását Kerecsényi László mellett kezdte a gyulai várban, majd János Zsigmondhoz csatlakozott, akitől már 1569-ben birtokokat szerzett. A fejedelem halála után Báthori István mellé állt, részt vett a kerelőszentpáli csatában (1575), majd 1576-tól váradi kapitány és bihari főispán. 1585-88 között Erdély kormányzója volt, sikerrel védte meg pozícióját a Báthori családdal szemben, és pozitívan kell értékelni a Fejedelemség érdekében tett bel- és külpolitikai lépéseit is. Hitélet terén valamelyik protestáns (véltetően kálvinista) irányzathoz tartozott. 1589-ben, 60 éves korában halt meg. (az életrajz a <http://www.kislexikon.hu/giczy.html> link alapján készült (letöltési ideje: 2012-10-23)

²⁵ Chronicon 88.

²⁶ Uo.

István hagyott rá a végrendeletében. Erdély előkelői ugyanakkor nem örültek ennek, attól tartottak ugyanis, hogy megkezdődik a családon belüli torzsalkodás, amely kihat a Fejedelemség életére.²⁷ Ehhez a csoporthoz tartoznak tehát a lengyel területről visszatérő erdélyi, és a lengyel területről beérkező, eredetileg nem erdélyi származású, elsősorban katonaelemek. Jelentős részük nem hogy nemességgel, de még birtokkal sem rendelkezett. A szerencsésebbeknek még jutott pár falu; voltak olyanok, akiknek csak kőház jutott már csak, Idetartozott még a kisbirtokos erdélyi és partiumi nemesség jó része, akik Ghiczi leváltásától és a kancellária túlsúlyának a megszüntetéséből birtokadományokat és hivatali pozíciókat vártak.

A másik politikai csoportot a tradicionális erdélyi arisztokrácia vezette, élükön Kendi Sándor tanácsossal. Ennek a csoportnak a tagja főként a nemesi társadalomból kerültek ki, akik akartak attól az abszolút hatalomgyakorlástól, amit Báthori István király-fejedelem rájuk kényszerített. Köztük találjuk a fejedelmi tanács tagjait, illetve ők adták a megyei főispánokat is. Idetartozott még Báthori Zsigmond fejedelem és a Báthori-rokonság (pl. Iffju János) másik része.

Külön csoportot alkotott a hivatali elit. Ez egy nagyon szűk réteg volt, a kancelláriai vezetés irányította (Kovacsóczi Farkas, Gállfi János), tagjai közülük is kerültek ki, akik a kancellária tekintélyét nem csak megőrizni, de még inkább erősíteni akarták.

Bár egymástól társadalmi szinten jelentősen eltérő érdekcsoportról beszélhetünk, de közös volt bennük Ghiczi megbuktatásának a terve és a kancellária hatalmának a visszaszorítása.

1588-ra mind a Báthoriak, mind a Kendiek mögött felsorakozó csoport olyan nagy nyomást gyakorolt Ghiczire, hogy kénytelen volt országgyűlést összehívni Báthori Zsigmond²⁸ nagykorúsítása ügyében. A Báthori- és a Kendi-mozgalom is saját hatalmának a növekedését várta. Az országgyűlési követek már megválasztása elé akadályokat gördettek. Az ifjú Báthori csak úgy foglalhatta volna el a posztját, ha elfogadja a Báthori-párt támogatóinak azon

²⁷ Uo.

²⁸ Báthori Zsigmond (1572-1613): erdélyi fejedelem, Báthori Kristóf fia, Báthori István lengyel király unokaöccse. 1572-ben született, gyermekkorában magyar jezsuiták, leginkább Leleszi János foglalkozott taníttatásával, és nagybátyja kérésére katolikus hitben nevelték. 1588-ban nagykorúsítják, és megválasztják Erdély fejedelmének. Bigott katolicizmusának köszönhetően a 15 éves háborúban I. Rudolf magyar király mellé áll a törökökkel szemben, mindenfajta racionális érv figyelembe vétele nélkül. Kiszámíthatatlan és lobbanékony természete miatt rengeteg válságot idézett elő: ötször tér vissza a fejedelmi székbe úgy, hogy közben négyszer mond le; politikai ellenzékével való leszámolás után a saját pártján belül is tisztogatásokba kezd. Habsburg feleségével való házassága is kudarcba fulladt. Utolsó távozása Prágában maradt, ahol állandó felügyelet alatt állt. (az életrajz a [http://www.1911encyclopedia.org/Sigismund Bathory](http://www.1911encyclopedia.org/Sigismund_Bathory) link alapján készült, letöltési ideje: 2012-10-23)

követelését, hogy a Báthori István által betelepített jezsuitákat kitiltja az országból. Először Zsigmond ellenállt, ezért az enyedi országgyűlés döntés nélkül oszlott fel.²⁹ Ezt a feltételt később Zsigmond elfogadta, és december elejére³⁰ Ghiczi János Medgyesre ismét összehívta az általános országgyűlést.

A döntés december 12-én született meg, amikor elfogadásra került az a javaslat, mely szerint jezsuitáknak el kell hagyniuk az Erdélyi Fejedelemséget. A vádak között szerepeltek valótlan állítások is, mint például hatalomátvétel előkészítése, protestánsok legyilkolása.³¹ Ezt a döntést be is cikkelyezték: „Néha pedig ez Országnak és hozzá való birodalomnak minden részeiből tellyességgel exuláltattatnak mind személyekben, s mind pedig mindennémü jóknak birodalmitól privaltattatnak in perpetuum: még Pápista Fejedelmeknek s akkori tekintetes nagy embereknek idejekben-is”.³² Valószínűleg ez a döntés mély megrázkódtatást okozott Báthori Zsigmondnak, akit katolikus szellemben épp ezek az atyák neveltek. Nagy port kavart külföldön is az ominózus döntés, olyannyira, hogy Báthori Zsigmondot a katolikus egyház és a pápa ki is átkozták, majd 1589-90-ben a jezsuita rendfőnök közbenjárására oldozták fel és vonták vissza a kiátkozást.³³

A jezsuiták eltávolítása mellett legalább olyan fontos volt Ghiczi János leváltása is. A kormányzó ugyan megpróbálkozott Gállfi János javára lemondani, de a rendek oly vehemensen tiltakoztak a titkár kinevezése ellen, hogy a kancellária meghátrált, és elfogadta a fiatal Báthori Zsigmond nagykorúsítását.³⁴ Persze ez a hatalom nem volt valós, hiszen Zsigmond nem hozhatott döntéseket a tanácsurak nélkül, nem adományozhatott birtokokat.³⁵ A kancellária, mint intézmény, viszont féltve hatalmi pozícióját, politikai manőverezésbe kezdett: mivel közeledett a karácsony, a rendek már fel akarták oszlatni az országgyűlést annak ellenére, hogy még a megszavazott javaslatokat nem szentesítette a fejedelem. A kancellária pedig húzta a törvények kinyomtatásának az idejét, így a rendek hazamentek a hivatalos ceremónia előtt. Gállfinak így módjában olyan határozatok beleírására, amelyekről nem is született döntés. Ezek a pontok a központi hatalom megerősítését célozták. Fontos,

²⁹ EOE II. 238.

³⁰ A medgyesi országgyűlés 1588. december 8-23. között ülésezett.

³¹ Erdősi Péter: A politikai színlelés funkciói és megítélése Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában. Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk.: G. Etényi Nóra-Horn Ildikó. Budapest, 2010. 88.

³² Erdély Országának Három Könyvekre osztatott Törvényes Könyve. Melly Approbata, Compilata Constitutiokból. és Novellaris Articulusokból áll. Kolozsvár, 1815. 8.

³³ EOE III. 278.

³⁴ Kövári 44.

³⁵ Uo.

hogy nem a fejedelmi jogkör, hanem a fejedelem mögött álló bürokrácia hatásköre növekedett³⁶ Valószínűleg három ilyen pont, a 19., 20. és a 21. cikkelyek kerültek be utólag a megyesi országgyűlés végzései közé, melyek bővítették a kancellária hatáskörét. A törvénykezés előkészítését, végrehajtását és az ehhez kapcsolódó jogkörök gyakorlását egy, a törvénykezésben jártas „szakemberre” bízta.³⁷ Ezzel Gállfi elérte, hogy a kancellária hatalmi túlsúlya a továbbiakban is jelentős maradjon. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy ezt Gállfi a fiatal fejedelem érdekében is tette, a kancellária erejével próbálta megóvni a Báthori család többi tagjától.

Ugyanakkor nem sikerült kiszorítani a Báthori András fiait a főhatalomból. Báthori Boldizsár miután Fogarassal együtt megkapta a „Fogarasföld grófja” (és főispánja) címet, közvetlen nyert az erdélyi belpolitikába. Boldizsár mellett István is fontos pozícióba került: ő lett a váradi főkapitány.

Nem kellett sokat várni a testvérek között kirobbanó viszályra. Bethlen Farkas szerint az első konfliktus akkor kezdődött, amikor Jósika István, Zsigmond belső embere, futóversenyre hívta ki Boldizsárt, majd le is győzte a futásban. Erre Fogaras ura felháborodva arcon vágta az alacsony sorból származó, de rendkívül művelt Jósikát, majd haragosan távozott a helyszínről.³⁸ Ez természetesen csak egy szimbolikus összecsapás, a valódi konfliktusok azonban más dimenzióban húzódtak. Boldizsár Fogarason egy nagyon illusztris udvart rendezett be, és önállósítani kezdte magát, kétségbe vonva öccse kompetenciáját a fejedelmi posztra, és nem tartotta magára nézve kötelező érvényűnek a döntéseit. Hogy a családi viszály ne mérgesedjen tovább, és ne okozzon belpolitikai konfliktusokat, gyorsan megoldást kellett találni a kialakult helyzetre. 1591-ben Erdély vezető emberei titkos gyűlést tartottak, ahol Kendi Sándor, a tanács első és legtekintélyesebb embere (Senatus Princeps),³⁹ azt javasolta, hogy arra kell törekedni, hogy Zsigmondot kibékítsék Boldizsárral - Boldizsáron keresztül pedig kibékülne Istvánnal, akivel szintén megromlott a viszonya⁴⁰ - de ha ez nem sikerülne, akkor Boldizsárt el kell tenni láb alól. A szűk körben megtárgyalt tervről a fejedelmet Gállfi János tájékoztatta.⁴¹ Báthori Zsigmond először támogatta az elképzelést, de később Carillo atya hatására (egy keresztény ember nem vehet részt ilyen bűnös szervezkedésben) visszakozott. Zsigmond tájékoztatta a bátyját a tervről, azzal is megvádolva szervezkedőket,

³⁶ Uo.

³⁷ EOE III. 242.

³⁸ Wolffgangi de Bethlen: Historia de Rebus Transsylvanicis. Tomus Tertius. Cibinii, 1789. 4-5.

³⁹ Chronicon 100.

⁴⁰ EOE III. 285.

⁴¹ Kővári 46.

hogy Erdély bekapcsolódását készítik elő a törökellenes harcokba, ami valójában a fejedelem körül szerveződő csoport terve volt.⁴² A testvérek kibékültek, viszont Boldizsár tervet készített a két kancelláriai titkár, Gyulai Pál és Gállfi János elfogására és kivégzésére.⁴³ Gyulait abafáji házában koncolták fel, míg Gállfit menekülés közben elfogták. Huszt várába vitették, majd 1593 elején Báthori Zsigmond parancsba adta a kivégzését annak ellenére, hogy Gállfi közel állt hozzá, sőt egyik nevelője is volt.⁴⁴

Báthori Zsigmond támogatottsága 1592-re nagyon mélyre zuhant, mivel 1590-ben mindössze két éve a jezsuiták kiűzése után, ismét behívta őket az országba. Saját és más katolikus főúr birtokain le is telepítette őket.⁴⁵ A jezsuiták távozása után a szerzetesek munkáját az itáliai zenészek váltották fel, még a térítésben is.⁴⁶ Erre az erdélyi protestánsok, nagyon élesen reagáltak, a fejedelmet azzal vádolták, hogy megszegte az megyesi országgyűlés pontjait, amikor visszaengedte a jezsuita atyákat Erdélybe. További kritikájuk volt a fejedelem ésszerűtlen költségezését bírálta. 1588-ban Ghiczi stabil pénzügyi helyzetet hagyott maga után, de 1592-re kiürült a kassza. Ennek legfőbb oka Zsigmond és Boldizsár fényűző élete volt, noha Boldizsár a teljes felelősséget ezért a fejedelemre hárította. Hasonlóan elégedetlenek voltak a fejedelmi birtokadományozások miatt is. Négy év alatt számos birtok került a Báthoriak és Zsigmond kegyencei kezébe, jelentősen megcsappant a fejedelmi birtokok nagysága.⁴⁷ Ezeket a konfliktusokat a kiváló politikai érzéssel rendelkező Boldizsár érzekelte. Felismerte, hogy csak ő lehet Báthori Zsigmond alternatívája, egy esetleges fejedelemcsere során csakis ő, aki tapasztalt, hadi tapasztalatokkal is rendelkezik, és atekintélyes Báthori család leszármazottja. Egyelőre nyílt kenyértörésre még nem került sor. Úgy látszott, hogy Gyulai és Gállfi feláldozásával az unokatestvérek között sikerül kompromisszumot kötni. Ennek egyik kísérő jele az volt, hogy Zsigmond fejedelemnek sikerült kibékítenie Kovacsóczi Farkast is Bornemissza Boldizsárral.⁴⁸ A teljes kibékülés mégse került sor, mert 1592. május 1-jén Báthori Istvánt (akarata ellenére) Bocskai István váltotta a váradi főkapitányságban és a bihari főispánságban.⁴⁹ Ennek a döntésnek az

⁴² EOE III. 291.

⁴³ Kővári 48.

⁴⁴ Erdélyi Testamentumok II. – Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei. Szerk. Tüdös S. Kinga. Márosvásárhely, 2006. 147.

⁴⁵ EOE III. 278.

⁴⁶ Erdősi Péter: A politikai színlelés funkciói és megítélése Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában. Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk.: G. Etényi Nóra-Horn Ildikó. Budapest, 2010. 89.

⁴⁷ EOE III. 277.

⁴⁸ Báthori Zsigmond levele Kovacsóczi Farkasnak (1592. augusztus 29.). Kovacsóczy Farkas levelei (1577-1594). Közli: Szádeczky Lajos. Budapest, 2012. (Reprint) 29-30.

⁴⁹ EOE III. 285.

előzménye: 1591. november 1-jére Gyulafehérvárra általános (azaz személyenkénti részvétellel zajló) országgyűlést hívtak össze, ahol az országgyűlés tagjai kifogásolták, hogy a fejedelem életfogytiglan osztogat országos hivatalokat.⁵⁰ Ezek közé tartozott a váradi főkapitányság tisztsége is, amit 1585-től (Ghiczi János kormányzói kinevezésétől) Báthori István töltött be. Szilágyi Sándor történész magyarázata szerint az ellenállás nem annyira a főkapitány személye ellen, mint inkább az intézkedéssel szemben jelentkezett, utalva valamiféle rendi ellenállás bontakozott ki.⁵¹ Úgy tűnik, hogy ez már a Zsigmond mögött szerveződő, Bocskai irányítása alatt álló csoport akciója volt, s ennek eredményeképpen Bocskai István lett az új főkapitány.

1592-re tehát két elképzelés viaskodott egymással. A Báthori-fivérek (Boldizsár és István) hatalomhoz jutása után az addig őket támogatók csalódtak, mivel ők sem birtokot, sem hivatalt nem nyertek. Így a Báthoriak mozgalmának támogatói szinte teljes egészében kiváltak ebből a csoportból. A „Kendi-párt” tagjai, valószínűleg félve a Gyulai-Gállfi-ügy egy esetleg újabb tisztogatástól, ráébredtek, hogy kompromisszumot kell kötni a kancelláriával: Kovacsóczy megtartja kancelláriai hivatalát, és a Kancellária hatáskörét sem csökkentik, cserébe az országos és megyei hivatalokat a Kendiek támogatói tarthatják meg. Ezzel Báthori Zsigmond körének szintén minden reménye szertefoszlott hatalmának növelésére, így ez a csoport (idesorolható például Jósika) kivált. Mivel mindkét csalódott tömeg rájött, hogy azonos célokért küzdenek, és ezért össze kell fogniuk. Támogatták Báthori Zsigmondot és háborús törekvéseit, tulajdonképpen ez a mozgalom volt a „háborúspárt” elődje. Első jelentős sikerük Báthori István leváltása és Bocskai István megválasztása volt a váradi főkapitányságra. Ezzel a Báthori-testvéreket is Kendi csoportjához „kergették”.

⁵⁰ EOE III. 281.

⁵¹ Uo.

Hatalmi vetélkedés az Erdélyi Fejedelemségben (1592-1594)

Ez a köznemesi mozgalom, amely kikényszerítette Báthori István leváltását, előzménye lehetett a későbbi „háborúspártnak”.⁵² Úgy gondoljuk, hogy ez a csoport a Báthori-párt csalódott támogatóiból jöhetett létre: nagyon sokan nem találták a helyüket az Erdélyi Fejedelemségben, a katonai elit pedig háborúzni akart, így növelni saját befolyásukat és birtokaik számát. Viszont a Báthori-fivérek a háború kétes kimenetele miatt, ekkor még nem akartak csatlakozni a Szent Ligához, ami támogatóik jelentős részét eltántorította, akik így a háborút támogató fejedelem és az őt irányító nagybátyja, Bocskai István felé orientálódtak. A Báthori-fivérek, leginkább a leváltások miatt, egyre közelebb kerültek a Kovacsóczi-Kendi-párthoz, amely 1592-93-tól egyre hangsúlyosabban kiállt a törökkel való béke fenntartása mellett.

A Báthori testvérek és a Kendiek közeledését mi sem bizonyítja jobban, hogy 1593-ban Boldizsár elvette Kendi Sándor lányát,⁵³ majd Kovacsóczi kancellár Kendi másik lányát vette el, miután az elsőtől elvált, mivel felesége nem élt feddhetetlen házastársi életet. Így aztán Kendi Sándornak sikerült rokonságba kerülni a Báthori családdal, és erősítette a pozícióját azzal, hogy a kancellár is a veje lett. A régen is jelentős Kendi família így 1593-ra megkerülhetetlen erővé vált az Erdélyi Fejedelemség politikai életében, Kendi Sándor lett az ellenzéki mozgalom vezéralakja, amihez a képessége és az elismertsége is megvolt.

1593-ra fontos politikai beszédtemává lépett elő a háborúba való bekapcsolódás gondolata. A fejedelmet és a háborúba való belépést sürgető csoportot erősítették a magyarországi hadiesemények. Ha nem is érték el a keresztény seregek átütő sikereket, de úgy tűnt, megállítható és visszaszorítható a török európai (legalábbis magyar) jelenlét. Ezt Báthori Zsigmond és Bocskai István úgy értelmezte, hogy keresztényi kötelesség a pogány ellen harcolni. Ezzel szemben a „békepárt”, élükön Kendi Sándorral, Kovacsóczi Farkassal és Báthori Boldizsárral, azzal érveltek, hogy a törököt még nem győzték le, vannak rejtett tartalékaik. Kendi ebben a témában igen tapasztalt volt, mivel Báthori István fejedelemsége idején portai követ volt.⁵⁴

Politikai program terén azt mondhatjuk, hogy a Kendi-féle politikai erő világos, egész Erdélyre kiterjedő koncepcióval rendelkezett, Kendi közlőről ismerte a portai viszonyokat, de

⁵² A történeti hagyomány a békepártot „törökösnek”, a háborúspártot pedig „németesnek” titulálja. Dolgozatunkban éppen ezt a hagyományt próbáljuk meg pontosítani.

⁵³ Chronicon 86.

⁵⁴ Veress Endre: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezései I. kötet. Kolozsvár, 1944. 187.

emellett létezett egy reneszánsz szellemben írt mű is, amely teljes egészében tárgyalja a békepártiak politikai elgondolásait. Ezt Gyulai Pál írta Sibrik Györgynek váradi kapitánynak történő kinevezése alkalmából. Ebben a humanista Gyulai kimondja az erdélyi politika alapvetését. A kancelláriai titkár szerint csak akkor lehet sikeres az Erdélyi Fejedelemség, ha a Habsburg Monarchia és a Török Birodalom közt kényszerűen egyensúlyozó politikáját fenntartja. „Ami pedig a kapitányi tisztséget illeti, megítélésem szerint számodra az első a helység helyzete legyen, amely két szomszéd, tudniillik a török és a német közt van, akik közül az egyiknek óriási ereje van, a másik pedig hozzáértésben és ügyességben tűnik ki; a legnagyobb művészet ezek közé úgy beilleszkedni, hogy se az egyik, se a másik ne szedjen rá.”⁵⁵ A „háborúpártiak” nem rendelkeztek részletes elképzelésekkel.

1593. szeptember 1-jére a fejedelem országgyűlést hívott össze Gyulafehérvárra. Ennek legfontosabb napirendi pontjai: csatlakozzanak-e a Magyarországon tartózkodó török haderőhöz, illetve az éves adó kivetése-behajtása volt. Ekkor még a két párt kompromisszumra tudott jutni abban, hogy a török felszólítás ellenére késleltessék a hadfelkelést, és nem csatlakoznak Színán hadseregéhez, inkább kívánnak. A javaslatot a Kendi Sándor nyújtotta be, amit el is fogadtak.⁵⁶ A másik napirendi pont a Kendi-mozgalom győzelmét hozta. Valószínűleg a fejedelmi párt nyomására, elfogadta a hadsereg ellátására szánt adó kivetését. A kalangyaadónak, vagy kalangyapénznek nevezett adót kivétel nélkül minden társadalmi réteghez tartozó lakosnak fizetnie kellett, így ha ideiglenesen is – a kalangyaadó rendkívüli, csak hadicélokra elkölthető adófajta lett – meg tudták adóztatni a nemességet is. A jobbágyokat és a zselléreket 1, a nemeseket, a székelyeket és a szászokat 4 dénárral terhelték meg. A vlachok sem mentesültek az adó alól. 20 dénárt pedig a „szabad személyek” róttak le, akik valószínűleg a görög, örmény és zsidó kereskedők lehettek. Meg kell jegyezni, hogy a szászok elleneztek az új adó kivetését.⁵⁷ Az állandó adók mellett a kalangyaadót büntetésnek értelmezték, rosszul érintette őket a pluszterhek követelése. Az új adóból befolyt összeget egy külön bizottság őrizte és ellenőrizte. Az volt még a feladata, hogy ne engedje, hogy hadiköltségeken kívül másra felhasználják az beszedett összeget. Ez a háromtagú bizottság, ahova minden erdélyi nemzet egy tagot küldött, a következő személyekből állt: Kendi Gábor, szentlászlói Siger János, Albert Huet. Kendi az erdélyi nemesség, Siger a székelyek, Huet szebeni királybíró pedig a szászok küldötte volt. Nagy

⁵⁵ Balla Péter: A Sibrik-fivérek a Báthoriak szolgálatában. Eger, 2011. 18. <http://mek.oszk.hu/09600/09605/index.phtml>

⁵⁶ EOE III. 295.

⁵⁷ Chronicon 99.

győzelme volt a „békepártnak”, hogy a nemesség részéről Kendi Gábort delegálták, mivel a hadisegélyt a fejedelem formálódó ellenzéke szemmel tarthatta. Huet és Siger ugyanakkor Báthori Zsigmond emberének számított.

Ezen az országgyűlésen szó volt a nemesség-jobbágyság viszonyáról. „Ebben az időben mindkét párt nemesei saját hatalmuk megerősítésével voltak elfoglalva, különösen a Kendiek”,⁵⁸ akik a szükséges többletjövedelmet a jobbágyság teljes ellehetetlenítésében látták. Egy sor olyan intézkedést tettek, amivel rontották a jobbágaik helyzetét: nem engedték meg, hogy a jobbágyok kölcsönt vehessenek fel; a jobbágyoknak savanyú bort piaci áron, a penészes és romlott gabonát, döglött marha – és juhhúst magas áron adták el. „A legkisebb könyörületet sem mutatták a nép legnagyobb szükségben élő tagjai iránt sem (...) így viselkedett a király, a fejedelem és a többi nemes is.”⁵⁹ Vagyis 1593-ban a két érdekcsoport emberei közt a politikai hatalmi harcon túl, folyt egy gazdasági is.

1593-ban az Erdélyi Fejedelemségnek sikerült kimaradnia a háborúból. Báthori Zsigmond, követve sok esetben nagybátyja politikáját, addig húzta az időt, hogy beköszöntött Kászim napja,⁶⁰ és Szinánnak vissza kellett vonulnia. Miközben a fejedelem húzta az időt, állandóan tájékoztatta Christopher Teuffenbach kassai főkapitányt.⁶¹ A haderő felállításának a késlekedésével és török hadmozdulatokról szóló segítette a keresztény seregek magyarországi hadműveleteit, ugyanakkor sem katonailag, sem pedig politikailag (befizette az adókat és elküldte az ajándékokat) nem szállt szembe az Oszmán Birodalommal. Ez mindenképpen Báthori Zsigmond politikája sikerének tudható be.

A Báthori Zsigmond-csoport ugyanakkor az év végén úgy látta, hogy eljött az idő a keresztény koalícióhoz való csatlakozásra. Az év eleji sikeres felvidéki hadjárat után az erdélyi vezetés úgy látta, hogy a következő években sikerül felszabadítani a török által megszállt magyarországi területeket. 1594 elején Carillo titkos küldetésen Prágában járt, ahol az Oszmánoktól való elszakadásról és a csatlakozás fejében adandó privilégiumokról tárgyalt.⁶² Ennek a kérdésnek megtárgyalására a fejedelem hazahívta még Báthori András bíbornokot is. A családon belül már ekkor érzékelhető volt a nézetkülönbség: Zsigmond és Carillo szerint csak annyit kell elérni, hogy a családot német hercegi címmel ruházzák el, és ismerjék el a Báthori-család jogosultságát a fejedelemségre, és adjanak mellé Habsburg

⁵⁸ Chronicon 99.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ A török e naptól kezdve nem harcolt, hanem téli szállására vonult vissza (október 26.)

⁶¹ EOE III. 300.

⁶² EOE III. 303.

hercegnőt feleségnek. Ugyanakkor a Báthori-fivérek (István, Boldizsár és András) azt javasolták még, hogy kérvényezzék Rudolfnál, hogy a felszabadítás után ugyan Erdély legyen része a magyar koronának, de ne legyen része Magyarországnak, tarthassa meg szabad fejedelmválasztási jogát is.⁶³ Ebből a politikai diskurzból, véleményünk szerint már felsejlik, a transzilvanizmus gondolata. Az Erdélyi Fejedelemség csatlakozzon a keresztény ligához, elismeri a magyar király fennhatóságát, de nem része Magyarországnak, a fejedelmválasztás jogának biztosításával. Ez a gondolat jóval megelőzi Bethlen Miklós nézeteit, de nem is Bocskai végrendelete az, amelyik ezt az elképzelést először említi, hanem paradox módon éppen Bocskai egyik ellenfele jegyzi. Báthori András ezt az elképzelését egyik, Carillo atyának írt levelében ki is fejti. Támogatja, hogy Magyarország és Erdély ne csak erejüket egyesítsék, hanem az országrészek újra egyesüljenek, mivel egymás nélkül a két országrész életképtelen, viszont a szabad fejedelmválasztást meg kell őrizni, továbbá meg kell akadályozni azt, hogy Báthori Zsigmond és leszármazottjai ne legyenek örökös fejedelmei Erdélynek, mert a fejedelemség azon nyomban veszélybe kerül, hiszen a király nélkül képtelenek megvédeni magukat. Erdély sorsa pedig fontosabb a Báthori család sorsánál is.⁶⁴

András fontosnak tartotta azt is, hogy teljesen legitim módon történjék meg a csatlakozás. Vagyis mind az erdélyi, mind a magyar országgyűlés szavazza meg a szövetségekötést, a háborúba való belépést mindkét fél ratifikálja.⁶⁵ Így a Habsburgoknak török támadás esetén védelmeznie kell az Erdélyi Fejedelemséget. Ha a háború során sikerül kiűzni a törököket a Magyar Királyság területéről, a megkötött és ratifikált szerződésből Bécs/Prága nem hátrálhat ki, de vereség esetén sem léphet vissza az ígéreteiből, és a békekonferencián sem dönthet a fejük felett, nélkülük. Míg András elképzelése mögött a fejedelmi tanácsosok és a megbeszélésen jelenlévő főurak, addig Zsigmondét a jelenlévő jezsuiták támogatták.⁶⁶ Nem csoda, hiszen a prágai udvarnak is könnyebb volt „megvesztegetni” Zsigmondot rangemeléssel, minthogy Erdéllyel szerződést kössön. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy Rudolf király nem akarta magára hagyni az Erdélyi Fejedelemséget. Az egyik, 1594. április 24-én, Christoph Teuffenbach kassai főkapitánynak címzett levelében a prágai udvar

⁶³ EOE III. 307.

⁶⁴ Báthori András levele Alfonso Carillónak (1594. március 9.). In: Veress Endre: Carillo Alfonz jezsuita-anya levelezése és iratai (1591-1618). Budapest, 1906. 55-56.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

felszólítja, hogy ha Erdélyt török/tatár támadás érné, minden tekintélyét és lehetőségét felhasználva segélyhaddal vonuljon a fejedelemség védelmére.⁶⁷

Az 1594 áprilisában visszatérő Carillo biztató híreket hozott fejedelmének. Rudolf kész elfogadni Zsigmond kérését, egyetért azzal is, hogy ezt a szövetséget az országgyűlésnek is meg kell erősítenie. A részleges június elsejei országgyűlés nem hozott döntést ebben az ügyben, még a fejedelem beszédére sem reagáltak a fejedelem akaratának megfelelően (Zsigmond kora egyik legjobb szónoka volt), ehelyett úgy döntöttek, hogy az ügyet a július elsejére kitűzött általános országgyűlésen tárgyalják meg. Ezen az országgyűlésen még az ország védelméről sem határoztak az országgyűlés résztvevői.⁶⁸

Báthori Zsigmond és köre szilárdan úgy gondolta, hogy ebben az évben fordulat köszönt be a háború menetében. Erről tanúskodik Óvári István portai követ levele, amit Kovacsóczy Farkasnak írt. Nem kizárt, hogy erről minden bizonnyal értesült a fejedelem is. „Vigesima Apr. mondják, hogy az janicsár aga innét megindulna, de mintha kétséges volna elindulása, nagy örömet várnak a békességet.”⁶⁹

III. Murád meg is próbált békét kötni, viszont Rudolf császár, bízva a keresztény összefogásban, visszautasította azt.⁷⁰

1594 folyamán a Porta egyre ingerültebben figyelte az erdélyi történéseket. Hiába követelte a katonai támogatást, a fejedelem különböző kifogásokkal hátráltatatta a hadfelkelést is, annak ellenére, hogy az országgyűlés megszavazta a török melletti hadfelkelést. Szinán nagyvezír nem bízva az erdélyi támogatásban, segítségül hívta a szultán vazallusát, a tatár kánt, hogy segítse meg a magyar fronton, illetve Erdély megbüntetésére is parancsot adott. A tatár hordák a lengyel határ felől Erdély hágói felé vették útjukat.⁷¹ Ez merőben új helyzetet teremtett a fejedelemségben. Abban mindenki egyetértett, hogy meg kell védeni az ország területét, éppen ezért június végén Mindszenti Benedek udvarhelyszéki kapitány Prázsmár körül gyülekezett székely katonáival.⁷² Hozzáálltak az északi hágók bevágásához, hogy feltartóztassák a tatár haderőt. A Huszt környéki hágók közül viszont Báthori Zsigmond nem hagyta mindegyiket eltorlaszolni, „ugyanis a fejedelem sehogy sem akarta esetleges

⁶⁷ A prágai udvar levele Christpoh Teuffenbach kassai kapitánynak (1594. április 24.). *Epistolae Procerum Regni Hungariae. Pars III. Complectens Epistolas ab anno MDLIV – MDCCXI. Collegit: Georgius Pray. Posoni 1806.* 235-36.

⁶⁸ *Chronicon* 110. „De defectione nihil statutum in istis Comitibus...”

⁶⁹ Óvári István levele Kovacsóczy Farkasnak (1594. március 28.). In: Szádeczky 33.

⁷⁰ *Chronicon* 110.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

távozásának az útját elzárni”.⁷³ A tatárok ellen mozgósított fősereget Báthori Boldizsár vezette.⁷⁴

A hadi helyzet változása (biztos volt benne mindenki, hogy a tatár csapatok megfékezése lehetetlen, a Szent Liga erői sem tudtak már olyan látványos sikereket elérni, mint a januári hadjárat idején) Erdélyben politikai krízist generált. Az 1554. július elsejére összehívott „fegyveres” országgyűlés Gyulafehérváron ült volna össze, ám a fejedelem, félve az ellenzék katonai nyomásától, a fejedelmi tanácsot Tordára hívatta. Személyesen meg se jelent, hanem Geszti Ferenc képviselte a fejedelem akaratát.⁷⁵ Geszti beszédében élesen támadta a Kovacsóczi-Kendi irányvonalat, de ez a gyújtóhangú beszéd nem győzte meg a fejedelmi tanácsot a csatlakozásról, pillanatnyilag Kendiek álltak győzelemre. A Kendi-Kovacsóczi-párt szerint ki kell várni a magyarországi eseményeket, melyik hatalom képes döntő vereséget mérni a másikkra, Carillo sem tudott semmilyen hivatalos okmányt felmutatni a Habsburg garanciákról, ezért úgy döntöttek, hogy az általános országgyűlés elé terjesztik a kérdést. Ezt a fejedelemnek is el kellett fogadnia, már csak azért is, mert Rudolf is ragaszkodott az országgyűlési ratifikációhoz.⁷⁶ Amikor a tordai általános országgyűlés hozzálátott a fejedelmi előterjesztés tárgyalásához, Kendi, aki kiváló szónok volt, beszédében a kivárás mellett érvelt. A helyzetet végül a tatár betörés döntötte el: a hadseregben szükség volt a fejedelem személyes haderejére is, így félve az ellenzékétől eldöntötte, hogy lemond. Az ellenzék gyorsan intézkedett: követeket küldtek Konstantinápolyba, hogy bocsánatot nyerjen az eddigi törökellenes irányvonalért, illetve, hogy kérvényezzék a Portánál, hogy ismerje el Báthori Boldizsárt fejedelemnek.⁷⁷ A családon belüli kontinuitás megnyugtatta volna a törököt (bár voltak fenntartásai mindig is az Oszmánoknak a Báthoriakkal szemben, de Báthori István politikai irányvonala megfelelt volna).

Zsigmond 1554 júliusának közepén távozott a fejedelemség éléről, Tordáról Kővárba ment, mivel az itteni várkapitány, Keresztúri Kristóf, háborúspárti volt. Ebből úgy véljük, hogy a fejedelem valójában nem akart távozni az országból, hanem arra várt, hogy visszavághasson ellenfeleinek. Ennek egyik bizonyítéka, hogy távozásakor nem adott írásos lemondó nyilatkozatot, és nem mondott le az országgyűlés előtt sem. Egy másik bizonyíték, hogy július 27-én Kővárból levelet írt Báthori Andrásnak, amelynek a lemondásának körülményeit

⁷³ Uo.

⁷⁴ Chronicon 111.

⁷⁵ EOE III. 317.

⁷⁶ EOE III. 319.

⁷⁷ Chronicon 111.

ecseteli. Ha menni akart volna, egyrészt távozható volna Magyarország irányába Rudolphhoz, másrészt András vagy éppen a sógora, Zamoyski által befogadásra talált volna a Rzeczpospolita-ban is. De nem ment, maradt.

Eközben a fejedelmi ellenzék, a békepárt, hozzájárult a hatalomátvételhez. Kendi Sándor, Kovacsóczy Farkas és Báthori Boldizsár országgyűlést hívtak össze Kolozsvárra.

A békepárt hamar aktivizálódott. Követeket küldött a törökökhöz, illetve hadsereget szervezett a tatár portyázók ellen elrendelték a székely felkelést is,⁷⁸ a székely csapatokat Kolozsvárra hívták, hogy fel tudják tartani a tatárokat. Úgy gondolva, hogy hatalmuk szilárd alapokon nyugszik, július 29-én összeültek a fejedelmválasztás apropójából. Azt hangoztatták, hogy Báthori Zsigmond magára hagyta az országát, lemondott, és itt az idő, hogy új fejedelmet válasszanak. A békepárt erre a posztra Báthori Boldizsárt jelölte. Az országgyűlésen ez ellen a javaslat ellen éles kritikával éltek a jelenlevők, főleg a szászok és a székelyek,⁷⁹ azt mondták, hogy ez törvényellenes, ugyanis előttük, az országgyűlés előtt, nem mondott le Báthori Zsigmond, és egyébként sem lehet addig új fejedelmet választani, míg a másik életben van. A békepártiak erre úgy reagáltak, hogy a fejedelemnek azért kellett lemondania, mert az esküjéből nem tud visszakozni, amit a magyar királynak tett, ugyanakkor az ország érdeke, hogy kiegyezzen a törökökkel, és ehhez új fejedelem kell.⁸⁰ Az alkudozásban végül is addig jutottak, hogy felállítottak egy követtséget, amelyik Kővárba megy, és Kolozsvárra hozza a fejedelmet, hogy ott mondassa el lemondásának az okait. A követtség tagjai a következők voltak: Báthori Boldizsár, Iffju János, Sűgér János, Albert Huet, Bogáthi Boldizsár, Tholdi István, Szegedi Gáspár. A követtségben lévő békepártiak kegyelemért esedeztek, kérték Báthori visszatérését a fejedelmi székbe. A fiatal fejedelem úgy tett, mintha elfelejtette volna a múltat, általános amnesztiában részesítette az egykori ellenfeleit, aki pedig a múltból akár csak említést tett, azt fő- és jószágvesztésre ítélte.⁸¹ Érthető volt az ellenzék véleményének változása is: bár az országos és megyei hivatalokat ők uralták, de hadsereg, a székelyek és a szászok Báthori Zsigmond mögött sorakoztak fel.

Hogy tisztázzák végre a helyzetet, augusztus 17-re országgyűlést hívtak össze. Amint összeültek, Kovacsóczy Farkas kapott szót. Az addig ellenzéki kancellár szinte pálfordulással felérő beszédet mondott: hallgatni kell a fejedelemre, be kell lépni a háborúba, mert ez

⁷⁸ EOE. III. 324-325.

⁷⁹ EOE III. 327.

⁸⁰ Chronicon 111-112.

⁸¹ EOE III. 328-329.

Istenért, a hazáért és a szabadságért vívják; Magyarország és Erdély sorsa összekapcsolódott, így az erdélyieknek is harcolni kell a magyarokért. Hivatkozási alapnak a tatárokat hozza, mondván mekkora pusztítást végeztek, és nemsokára a török hadsereg is megérkezik, ezért ideje fegyverkezni.⁸²

A két párt vezetőinek látszólagos konszenzusa ugyanakkor nem hozott átütő sikert. Az augusztus 27-i szavazáson Fehér megye, Udvarhelyszék, Sepsiszek, Kézdiszek, Orbaiszek és Csíkszek a béke fenntartása mellett szavaztak. Ellenállásukat úgy próbálta megtörni a fejedelem, hogy a békepárt támogatójának számító Óvári István portai követet küldte a rendekhez, aki beszámolt arról, hogy a török vezetés annyira felháborodott a Fejedelemség politikai és katonai lépésein, hogy mindenképp büntetőhadjáratot fognak indítani.⁸³

A háborúspárt végül úgy látta tervének sikeres keresztülvitelét, ha leszámol a békepárt vezetésével. Augusztus 28-án, misehallgatás ürügyén a Szent Mihály-templomba csalta a békepárti tanácsurakat, ahol letartóztatták őket. A források szerint, bár figyelmeztették a főurakat, főleg Kendi Sándort és Iffju Jánost, ők mégis a templomba mentek,⁸⁴ ahol a mise kezdete előtt Kornis Gáspár kivont karddal minden ellenállás mellőzésére szólította fel az „árulókat”. Azzal vádolták meg őket, hogy nem hagytak fel hatalomátvétellel kapcsolatos tervükkel, sőt, a fejedelmet is megakarták ölni. Amikor a fejedelem Domonkos napján a templomba megy imádkozni, egy szegény gyermekkel megöletik. Ezt pedig az egyik összeesküvő beszélte el „bortól felhevülve”.⁸⁵ A legkegyetlenebb elbánásban Báthori Boldizsár részesült.⁸⁶ Kendi, Sándort, Kendi Gábort, Iffju Jánost, Forró Jánost, és Somlyai Gergelyt fővesztésre ítélték, ebben a sorrendben; Báthori Boldizsárt és Kovacsóczi Farkast Szamosújvárra vitetnek, akiket a fejedelem parancsára megfojtottak, Bornemissza Jánost és Kendi Ferencet pedig Gyalu várában fojtották meg; Szalánczi Lászlót harc közben ölték meg branyicskai kastélyában; Gerendi János magyarországi száműzetésben halt meg;⁸⁷ Vas György és Sennyei Pongrác tanácsurakat rehabilitálták. Hogy ezeket a kivégzéseket és gyilkosságokat legitimálják, törvényt hoztak, ami „Ius Ligatum”⁸⁸ néven vonult be a történelembe: akit hazaárulás vádjában bűnösnek találnak, vagy Erdélyt, azt fő – és jószágvesztéssel kell a jövőben büntetni egész családjával együtt. A törvény valójában a

⁸² Szilády Áron-Szilágyi Sándor: Török-magyarokori államokmánytár. I. kötet. Pest, 1868. 30-34.

⁸³ EOE III. 331.

⁸⁴ EOE III. 333.

⁸⁵ Chronicon 112.

⁸⁶ Chronicon 113.

⁸⁷ Kemény József–Kovács István: Erdélyország történeti tára. II. kötet. Kolozsvár, 1845. 17.

⁸⁸ A törvényes rendmegdöntésére irányuló szervezkedésért járó büntetés (fej- és jószágvesztés)

megmaradt és el nem távolított ellenzékiek megfélemlítése céljából került elfogadásra, amely meghozta a várt sikert: a békepárt megmaradt vezetői, akik nem menekültek el, nem szervezkedtek tovább Báthori Zsigmond ellen. A törvényt 1608-ban, Rákóczi Zsigmond fejedelemsége idején helyezték hatályon kívül, az 1594-es áldozatokat amnesztiában részesítették.⁸⁹

1594-re jelentős változások történtek az erdélyi belpolitikai életben. Érdeemes összegezni és átnézni milyen változások történtek 1592-től a kolozsvári országgyűlésig.

1592 végére, 1593 elejére három politikai párt jött létre. Az egyiket Kendi-Kovacsóczi-pártnak nevezhetnénk. Ez a csoport a korábbi kancelláriai és Kendi-pártnak az összeolvadásából jött létre. Ennek a csoportnak a fő jellemzője, hogy támogatóik adták az erdélyi hivatalok és megyék vezetését, birtokolták a legfontosabb pozíciókat. Legfontosabb céljuk ennek a helyzetnek a fenntartását tartották, vagyis hogy továbbra is ők töltsék be az országos és megyei vezetői posztok megőrzése. Túlnyomó többségük katolikus, és a hagyományos erdélyi családok alkották. Megtépázta a támogatottságukat kalangyapénz bevezetése, amely nagy társadalmi ellenállást váltott ki. 1594-ben első helyre a kivárási politikája lépett, vagyis meg kell várni, hogy ki tud győzedelmeskedni a háborúban, és Erdélynek a győztes mögé kell állni.

A másik mozgalom, amit Zsigmond-pártnak nevezhetnénk, a Báthori- és a Kendi-pártban csalódottak alkották. Vagyis a katonaelemek, a kálvinista partiumi nemesség Bocskai vezetésével, illetve Báthori Zsigmond köre, akik eddig a Kendi-pártban tevékenykedtek, de mivel a hatalomból továbbra sem részesültek, ezért csatlakoztak a fejedelemhez, elfogadták a Habsburg-orientáció gondolatát, és a pártban jelenlévő jezsuitákat is, a hivatali pozíciókért és birtokokért cserébe. A szász és a székely közösség is idepártolt, akik 1593-94-ig igazából kimaradtak a politikai csatározásokból. A székelység a háborúban látta privilégiumainak megerősítését, amit Zsigmond meg is ígért nekik. A szászok szintén Zsigmond mögé állt, mivel jelentős kiváltságokat nyert Báthori Istvántól és Báthori Zsigmond is támogatta a szászokat, például 1581-ben az ő javára adták vissza az unitáriusok által elfoglalt szebeni templomot és iskolát az evangélikus szászoknak.⁹⁰ A szászokat érzékenyen érintette a kalangyapénz bevezetése, ami egyre távolabb lökte őket a békepárttól. Minden szempontból ez volt a legheterogénebb és legellentmondásosabb csoport: többségében protestáns, amelyik a

⁸⁹ Approbata 236.

⁹⁰ Keresztény Magvető. Egyháztörténeti Adatok. Báthori Zsigmond parancsa a szebeni polgármesterhez és királybíróhoz. Közli: Szabó Károly. Kolozsvár, 1878. 361-362.

katolikus magyar királyt támogatják, ott vannak a székelyek és a szászok, és azok a nemesek, akiknek alig, vagy nem is voltak jelentős birtokaik, többségük nem is tradicionális erdélyi, hanem olyan bevándorolt családok alkották, akiket a Báthoriak, leginkább Báthori Istvánnak köszönhették felemelkedésüket.

A harmadik erő a Báthori-fivérek csoportja volt, amely 1592-re a szűk családi körre zsugorodott. Az előző évek támogatói, a protestáns nemesség, a Rzeczpospolitából hazaszivárgók és a katonaelemek, mivel nem jutottak semmilyen pozícióba és birtokba, illetve Boldizsárék karakteres békepártisága miatt viszonylag gyorsan csatlakoztak Zsigmond pártjához. Báthori István leváltása a váradi kapitányságról pedig egyre közelebb lökte a három testvért Kendiek felé. A fentebb már tárgyalt transzilvanizmus gondolatát is magukkal vitték az 1594-es békepártba, amely így egyesítette magában a korábbi kancelláriai, Kendi- és Báthori-pártot.

Így 1594-re a három érdekcsoport, két egymástól jól elkülöníthető mozgalommá vált, az átjárás lehetősége nélkül. Világos kül – és belpolitikai elképzelésekkel rendelkeztek, amelyek között kompromisszumot találni nagyon nehéz lett volna. A békepárt kezében a politikai és a közigazgatási pozíciók, a háborúspárt kezében a katonai erő összpontosult.

A témához kapcsolódva meg kell vizsgálnunk a hivatalokat viselőket. Ebből képet kaphatunk, hogy az egyes pártok milyen pozíciókkal bírtak, melyik hivatalviselőt hova sorolhatjuk. Trócsányi Zsolt⁹¹ és Lázár Miklós⁹² kutatási eredményeit vettük alapul a következőkben. Két hatalmi centrumot vizsgáltunk: az egyik a fejedelmi szervek és a fejedelmi udvar, a másik a megyék. Ezeket a következő táblázatokban fogjuk közölni, magyarázatokkal.

Békepárt	Háborúspárt
Kendi Sándor	Bocskai István
Kovacsóczi Farkas	Apafi Miklós
Báthori Boldizsár	Albert Huet
Kendi Ferenc	
Kendi Gábor	
Iffju János	
Báthori István	
Vas György	
Somlyai Gergely	

⁹¹ Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540-1690. Budapest, 1980.

⁹² Lázár Miklós: Erdély főispánjai (1540–1711). Budapest, 1889.

Sennyei Pongrácz			
kancelláriai titkár	szolgálati idő	melyik párthoz köthető?	erdélyi család-e?
Gyulaffi Lestár	1585-1597	háborús	nem
Józsika István	1585-1594	háborús	nem
Királyfalvi János	1588-1594	háborús	igen
Kakas István	1593-1599	háborús	nem
Balásfi János	1594-1598	háborús	igen
Bernardffi János	1594-1594	háborús	?
Váradi Lukács	1594-1598	háborús	?

Ebben a táblázatban azokat tanácsurakat láthatjuk, akik 1594-ben biztosan tagjai voltak a fejedelmi tanácsnak, akiknek politikai „besorolásukat” is megpróbáltuk megadni. Eszerint 10 tanácsúr a békepárt, 3 pedig a háborúspárthoz sorolható. Tehát az egyik legfontosabb hivatalt a békepártiak uralták, nélkülük a fejedelem a legtöbb kérdésben nem is léphetett. A tanácsosok Bocskai kivétel a hagyományos erdélyi nemesség részét képezték.

Ha a kancelláriai titkárokra tekintünk a vizsgált korszakban, akkor meglepő eredményre juthatunk: az 1594 augusztusában hivatalban lévő titkárok mindnyájan a háborúspárthoz sorolható. Gyulaffi és Józsika orientációja ismert, a többiekről pedig a kinevezés éve tanúskodik. A sorból valamelyest kilóg Kakas István, aki, Veress Endre monográfiája szerint, elítélte az 1594-es vérengzést.⁹³

⁹³ Veress Endre: Zalánkeményi Kakas István. Budapest, 1905.
<http://mek.oszk.hu/05600/05652/html/#d1e1179>

megye	főispán	párt
Fehér	Szalánczi László	béke (1594 előtt)
	Iffju János	béke (1594 előtt)
	Forró János	béke (1594 előtt)
	Thoroczkai László	háborús (1594 után)
	Keserű János	háborús (1594 után)
Kolozs	Vas György	béke (1594 előtt)
	Kendi Gábor	béke (1594 előtt)
	Keresztúri Kristóf	háborús (1594 után)
	Szentpáli Tamás	háborús (1594 után)
Küküllő	Kendi Ferenc	béke (1594 előtt)
	Apafi Miklós	háborús (1594 előtt)
	Haller Gábor	háborús (1594 után)
Torda	Bánffi Boldizsár	háborús (1594 előtt)
	Gerendi János	béke (1594 előtt)
	Bánffi-Losonczi Gábor	háborús (1594 után)
	Vitéz Miklós	háborús (1594 előtt)
Doboka	Kendi Sándor	béke (1594 előtt)
	Farkas Miklós	háborús (1594 előtt)
	Theke György	háborús (1594 után)
Belső-Szolnok	Kendi Sándor	béke (1594 előtt)
	Erdélyi Gergely	háborús (1594 előtt)
	Bocskai István	háborús (1594 után)
Kővár-vidék	Keresztúri Kristóf	háborús (1594 előtt)
Fogaras	Báthori Boldizsár	béke (1594 előtt)
Zaránd	Szalánczi László	béke (1594 előtt)
Bihar	Bocskai István	háborús (1594 előtt)

A táblázatba foglalt tíz megye főispánjainak névsorából kitűnik, hogy 1594 augusztusában a megyei vezetők közül többségben voltak a békepárti főispánok: 11 békepárti és 5 háborúspártit lehet számba venni. Ezeket a megyei előjárókat az ellenzékkel való leszámolás után szintén eltávolították, a helyükre pedig háborúspártiakat nevezett ki a fejedelem. Ezeket a cseréket célszerűnek tartottuk ebbe a táblázatban rögzíteni.

Békepárt	Háborúspárt
Kendi Sándor	Báthori Zsigmond
Kovacsóczi Farkas	Bocskai István
Báthori Boldizsár	Apafi Miklós
Kendi Ferenc	Bornemissza Boldizsár
Kendi Gábor	Jósika István
Iffju János	Kornis Gáspár
Gerendi János	Bánffy Gábor
Báthori István	Tholdi István
Vas György	Vitéz Miklós
Lónyai Albert	Bodoni István
Bornemissza János	Csáki István
Somlyai Gergely	Mindszenti Benedek
Szalánczi László	Székely Mózes
Óvári István	Sennyei Pongrácz
	Trauzner Lukács
	Ravazdi György
	Sarmasági Zsigmond
	Tahi István
	Lázár István
	Király Albert
	Borbély György
	Albert Huet

Az alábbi táblázatban a két politikai párt legfontosabb képviselőit soroltuk fel, bár nem tartalmazza az összes résztvevőt. A hagyományos erdélyi nemesség békepárti, míg a katonai elit, a székelyek, a szászok, és a nem erdélyi nemesi családok, illetve a hatalomban nem részesültek háborúspártiak. Egy valami igaz: mind a két párt vezetői Báthori Istvánnak köszönhatték felemelkedésüket.

Talán a legfontosabb, hogy a Kancellária élére Báthori Zsigmond belső embere és tanácsadója, Jósika István került annak ellenére, hogy Kovacsóczi Farkas igazából nem kötelezte el magát teljesen a békepárt oldalán.

A kincstári posztokat nézve először a főtizedarendatort érdemes megtekinteni. 1594-ben ezt a tisztséget Mindszenti Benedek töltötte be, akiről köztudott volt Zsigmond-hűsége. A kincstári számvevők közül Zlattari Mátyást 1594-ben nevezték ki, aki 1592-ig a nagyobb kancellária írnoka volt.⁹⁴ 1595-ben pedig Thorda Istvánt, aki 1598-ig töltötte be tisztségét.⁹⁵ Ebből valószínűsíthető, hogy mindketten a háborúspárt támogatói köréből kerültek ki. A kincstári

⁹⁴ Trócsányi 332.

⁹⁵ Uo.

adminisztrációhoz tartozott még Gyarmati Gergely, akit valószínűleg 1594-ben politikai okok miatt eltávolítottak. Helyére először Kakas István, majd Tiwachi István került ugyanebben az évben.⁹⁶

Az igazságszolgáltatási és törvénykezési hivatalokat vizsgálva megint csak cserékre bukkanhatunk. 1594-ben Somlyai Gergelyt, aki az országgyűlés elnöke és a fejedelmi tábla elnöke volt,⁹⁷ kivégezték. Az ítélőmesterek között nem került sor cserére, mind Radvánczi László, mind Borsoló János maradtak pozícióikban, akik már az 1580-as évek második felétől betöltötték ezt a posztot, és egészen az 1590-es évek végéig ott tevékenykedtek.⁹⁸ A fejedelmi tábla ülnökei közül ugyanakkor már Zoltai János 1594-ben távozik, helyére Királyfalvi János, addigi kancelláriai írnok kerül, egészen 1599-ig. Kálnoki Bálint, akit 1578-ban neveztek ki, egészen 1597-ig, vélhetően haláláig, szolgált. Idesorolható még a fiscalis director (főállamügyész) hivatal is, ahova szintén jogi szakértelem kellett, és a fiscalis directorok gyakran kerültek később ülnöki pozícióba.⁹⁹ Nagyon valószínű, hogy 1594-ben a már említett Somlyai Gergely töltötte be ezt a posztot is, helyére 1594-ben ugyanaz a Királyfalvi János kerül, aki ülnök is lett ugyanebben az esztendőben.¹⁰⁰

A hadvezetés élén már jóval kevesebb változás történt, mivel az erdélyi katonai vezetés túlnyomó többsége a háború mellett tette le a voksát. 1594-ben a Rzeczpospolitába távozott, és onnan soha vissza nem térő Báthori Istvánt leváltják országos generálisi posztjából, ami a mezei hadak parancsnokának felelt meg. Helyére a magyarországi, de Báthori-rokon Geszti Ferenc került, aki 1595-ben máig nem tisztázott körülmények között halt meg. 1595 és 1599 ezt a posztot Bocskai István tölti be.¹⁰¹ Az udvari főkapitány személye se változott. Itt érdemes megjegyezni, hogy ez hol csak a lovasságra, hol pedig a teljes hadseregére szólt.¹⁰² Ennek élén két személyt kell megjegyezni, mindkettő kiváló katona, és fejedelemhez hű, nem erdélyi származású személyek. Király Albertet 1592-ben nevezik az udvari lovasság kapitányának, Sibrik Gáspárt pedig 1593-ban.¹⁰³ Azt nem lehet eldönteni, hogy 1594-ben ki volt a parancsnok, de abból kiindulva, hogy Sibrik Gáspár tartotta a rendet 1594 augusztusában az ellenzék letartóztatásakor Kolozsváron egyrésről, azt valószínűsíti, hogy ő töltötte be ekkor ezt a hivatalt. A teljes udvari haderőnek pedig biztos nem volt a parancsnoka,

⁹⁶ Trócsányi 334.

⁹⁷ Trócsányi 356.

⁹⁸ Trócsányi 357.

⁹⁹ Trócsányi 364.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Trócsányi 337.

¹⁰² Trócsányi 339.

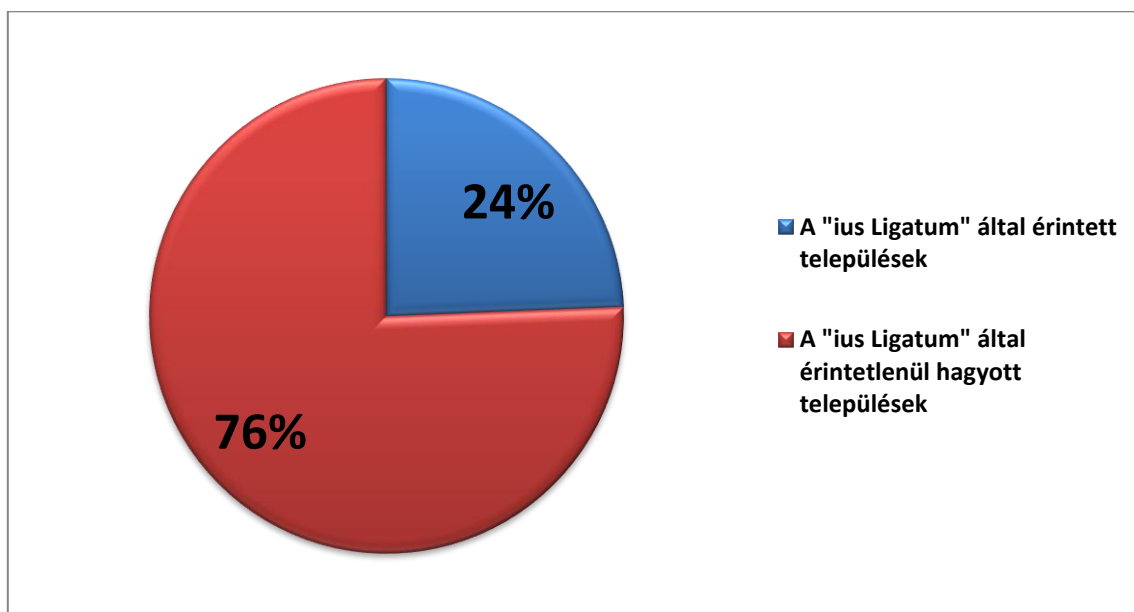
¹⁰³ Uo.

ugyanis ekkor az udvari gyalogságnak külön parancsnoka volt Lázár István személyében (1588-99), aki szintén Kolozsváron szintén részt vett a letartóztatásokban.¹⁰⁴ Ha pedig mindketten a kolozsvári piactéren voltak, akkor az egyik (Sibrik) a lovasság, a másik (Lázár) a gyalogság parancsnoka volt.

A főudvarmesteri pozíciót 1594 után is Sennyei Pongrác töltötte be, miután megbocsátották, hogy állítólag az ellenzékkel működött együtt.

A nagyobb kancellária írnokait szemügyre véve ugyanakkor nem állapítható meg, hogy 1594-ben személycserék elmaradtak, nagy valószínűséggel itt minden maradt a régiben. A tisztogatások csak a vezető személyeket érintette, viszont ott gyakorlatilag teljes volt a csere.

Hasonlóan alakultak a birtokviszonyok is. Kádár József munkáját felhasználva¹⁰⁵¹⁰⁶ Belső-Szolnok és Doboka megyék birtokviszonyait vizsgáltuk meg 1594-ben és utána. A birtokelkobzások a 406 településből 99 települést érintettek. Ez a települések 24%-át jelenti.

Ennek a 99 településnek 96 birtokosa volt 1594-ben, még az ellenzékkel való leszámolás előtt. A legnagyobb birtokosok a Kendiek voltak, 69 településen voltak birtokaik összesen a két megyében. Ez közel 72%-os részesedést jelent. Jelentős számú birtokkal (17) bírt Báthori András is, mellettük minden más birtokos eltörpült. 1594 után jelentősen átalakultak a helyi birtokviszonyok: Kendi Ferenc és a kiskorú Kendi Gábornak 1-1 birtoka maradt összesen.

¹⁰⁴ Trócsányi 340.

¹⁰⁵ Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája I-VII. kötet. Ds, 1900-1901.

¹⁰⁶ Kádár Józseféhez hasonló, teljes körű erdélyi vármegyéről szóló monográfiával eddig nem találkoztunk.

Ellenben a megyékben egyáltalán nem birtokos Bocskai István 28 települést nyert szolgálatai jutalmául. Jelentős számú települést nyert el Tahi István (12) és Ravazdi György (11), de a kolozsvári polgárokat is jutalmazta a fejedelem, 9 településhez jutottak.

Birtokviszonyok

	Birtokos 1594 előtt	Birtokos 1594 után
Kendi Sándor	23	0
Kendi Gábor	39	0
Kendi Ferenc	6	1
Báthori András	17	0
Bornemissza János	1	0
somlyai deák Gergely	2	0
Lónyai Albert	3	0
Kendiek	1	0
Vas György/Vas család	2	2
Gávai Miklós	1	0
Horváth Gáspár	1	0
Bocskai István	0	28
Kornis Gáspár	0	2
Kerekes Balázs	0	1
Ravazdi György	0	11
Tahi István	0	12
Romány Miklós	0	1
Toldi István	0	2
Haller Gábor	0	2
Kolozsvár	0	9
Sibrik Gáspár	0	2
Palásthi György	0	3
Vitéz Mihály	0	3
sákai Ghiczi Péter	0	6
Vukicsevecs István	0	1
Blasius Valachus	0	2
Logofét Péter	0	1
Cserényi család	0	1
Újrákosi Márton	0	1
Lévai Nagy Ferenc	0	1
Keresztes András	0	1
Balássi György	0	1
Lugosi Ferenc	0	1
Keresztúri Kristóf	0	1
Kendi Zsigmond	0	1
Csáki István	0	6
Almádi Gáspár	0	1
Bodoni István	0	1
Almási András	0	1
Összesítés	96	106

Ezekből az adatokból megállapítható, hogy az ellenzékkal való fizikai leszámolás, nem csupán politikai célokat szolgált, hanem hatalmi érdekeket is: így ki tudta elégíteni Báthori Zsigmond a háborúspártiak igényeit, akik politikai hivatalokat és birtokokat követeltek már 1588 óta, igaz akkor még más politikai mozgalom színeiben. Miután ezzel az intézkedésével sikerült teljes egészében megnyerni a háborúspártot a fejedelemnek, hozzáláthatott a fordulat előkészítéséhez és a háborúba való katonai bekapcsolódás megkezdéséhez.

Összegzés

Ezt a dolgozatot célszerű itt befejezni. Egy párt megalakulásával kezdődött, és egy párt felszámolásával végződik. Ebben az 5-6 évben az erdélyi politikai elit talán legfontosabb vitája folyt a fejedelemskori Erdély jövőjével kapcsolatban. Az Erdélyi Fejedelemség részt vegyen-e a Szent Liga által indított 15 éves háborúban, vagy kivárjon, és csak akkor csatlakozzon a törökellenes koalícióhoz, ha már biztosra vehető az Oszmánok veresége.

Ezt a döntést ugyanakkor sokszorosán átszőtték a belpolitikai megfontolások, a hivatal – és birtokszerzési igények, az egyéni érdekek, és a hibás elképzelések, a Báthori családon belüli ellentétek. Az egyes politikai csoportosulások nagyon dinamikusan jöttek létre, és ugyanolyan dinamikával alakultak át, szűntek meg.

A dolgozat megpróbálja árnyalni azokat a korszakról kialakított képet, amely meghatározza az erről a korszakról alkotott történeti képünket. Idetartozik a már a 19. század korában kialakult törökös és németes párt problematikájának az értelmezése, vagy a Szilágyi Sándor által meghonosított, és Trócsányi Zsolt által is vallott rendi ellenállás kérdéskörének pontosítása.

Ugyanakkor ez a tudományos diákköri dolgozat nem teljes. Érdemes és szükséges a kutatás intervallumát szélesíteni, egészen 1606-ig, a bécsi pacifikációig, hogy az egyes pártokhoz tartozók hogyan emelkedtek ki, hogyan tűntek el, kit támogattak. Hogyan viszonyultak a Habsburg helytartókhöz, az önjelölt fejedelmekhez és Báthori Zsigmond visszatéréseihez. 1604-ben Bocskai támogatóit ugyanazok adták-e, akik 1594-ben leszámoltak a békepárttal.

Felhasznált források és szakirodalom

Archivum Jana Zamoyskiego. Kanclerza i Hetmana Wielkiego Koronnego. Tom IV. 1585-1588. Wydal: Kazimierz Lepszy. Kraków, 1948.

Bethlen Farkas: Erdély története III-IV. kötet. Budapest, 2004-2005.

Chronicon Fuchsio – Lupino – Oltardinum sive Annales Hungarici et Transsylvanici, opera et studio...edidit Josephus Trausch Pars I. Coronae, 1847.

Epistolae Procerum Regni Hungariae. Pars III. Complectens Epistolas ab anno MDLIV – MDCCXI. Collegit: Georgius Pray. Posoni 1806.

Erdély Országának Három Könyvekre osztatott Törvényes Könyve. Melly Approbata, Compilata Constitutiokból. és Novellaris Articulusokból áll. Kolozsvár, 1815.

Erdély öröksége I-X. főszerk. Makkai László. Budapest, 1941.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Történeti bevezetésekkel. II–III. kötet. Budapest, 1876-77.

Erdélyi Testamentumok II. – Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei. szerk. Tüdös S. Kinga. Márosvásárhely, 2006.

Kemény József–Kovács István: Erdélyország történeti tára. II. kötet. Kolozsvár, 1845.

Keresztény Magvető. Egyháztörténeti Adatok. Kolozsvár, 1878. Báthory Zsigmond parancsa a szebeni polgármesterhez és királybíróhoz. Közli: Szabó Károly. Kolozsvár, 1878. 361-362.

Szilády Áron-Szilágyi Sándor: Török-magyarkori államokmánytár. I. kötet. Pest, 1868.

Veress Endre: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezései I. kötet. Kolozsvár, 1944.

Veress Endre: Carillo Alfonz jezsuita-atya levelezése és iratai (1591-1618). Budapest, 1906.

Wolffgangi de Bethlen: Historia de Rebus Transsylvanicis. Tomus Tertius. Cibinii, 1789.

Balla Péter: A Sibrik-fivérek a Báthoriak szolgálatában. Eger, 2011.

Bíró Vencel: Báthory István fejedelem. Kolozsvár, 1935.

Erdősi Péter: A politikai színlelés funkciói és megítélése Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában. Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai. Szerk.: G. Etényi Nóra-Horn Ildikó. Budapest, 2010. 77-108.

Erdősi Péter: Fejedelem, udvar és jezsuiták az 1588-as medgyesi országgyűlésen. Jelenkor, 2001. 573–85.

Ghiczi János életrajza: <http://www.kislexikon.hu/giczy.html>

Horn Ildikó: Az erdélyi hármastanács kormányzata (1583-1585). Századok, 2006/4. 883-924.

Horn Ildikó: Báthory András. Budapest, 2002. (A Báthoryak Erdélye: 120-139.; Báthoryak egymás ellen: 155-187.)

Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája I-VII. kötet. Dés, 1900-1901.

Kovacsóczy Farkas levelei (1577-1594). Közli: Szádeczky Lajos. Budapest, 2012. (Reprint)

Kővári László: Erdély történelme IV. kötet. Pest, 1863.

Lázár Miklós: Erdély főispánjai (1540–1711). Budapest, 1889.

Nagy László: Erdély és a tizenötéves háború, Századok 1982/4. 639-688.

Norman Davies: Lengyelország története. Budapest, 2006.

Szinnyei József: Magyar írok élete és munkái I-XIV. kötet. Budapest, 1891-1914.

Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata. Budapest, 1980.

Veress Endre: Zalánkeményi Kakas István. Budapest, 1905.